9. Журнал Сумского уездного земского собрания за 1912 г. – Сумы: Типография И.Г. Ильченко, 1912. – С. 7-10.

10. Журнал заседания Сумского уездного собрания Чрезвычайной сессии от 19 января 1914 г. // Экономические мероприятия земств. – Сумы: Типография А. Чернобривченка, 1914. - С. 108 – 110.

11. Краткие Справочные сведения о сельскохозяйственной деятельности земств в 1912 г. – Петроград: Главное управление землеустройства и земледелия при Департаменте Земледелия, 1915. – 128 с.

12. Кузьмин-Караваев В. Д. Земство и деревня 1898-1903 рр. / В. Д. Кузьмин-Караваев – СПб.: Типография общества печатного дела Е. Евдокимов, 1904. –

13. Львов Г. Е. Наше земство и 50 лет его работы / Г. Е. Львов, Т. И. Полнер. – М.: Изд-во "Задруга", 1914.

14. Маскина А. С. Таврическое земство в 1866–1890 гг. (Социальный состав, бюджет и практическая деятельность): автореф. дис. … канд. ист. наук: спец. 07.00.02 "Всемирная история"/ Маскина Алла Степановна. – М., 1982. – 16 с.

15. Мармазова О. І. Просвітницька діяльність земств в Україні (кін. XIX – поч. XX ст.): дис. … канд. іст. наук: 07.00.01. / Мармазова Ольга Іванівна. – Донецьк, 1998. – 108 с.;

16. Обзор экономических мероприятий Харьковского губернского земства за 1907 г. – Харьков, 1909. - 57 с.

17. Обметко О. М. Соціально-економічна діяльність земств в Україні (середина 60-х – 90-х років XIX ст.): дис ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Обметко Оксана Миколаївна. – К., 2002. – 204 с.

18. Петров О. О. Діяльність земських статистичних закладів південноукраїнських губерній у другій половині XIX – на початку XX ст.: дис. … канд. іст. наук: 07.00.01 / Петров Олексій Олександрович. – Дніпропетровськ, 2003. – 265 с.

19. Пиріг // Сіверянський Літопис. – 2000. – № 4 – С. 119; Половець В. М. Інститут земських агрономів / В. М. Половець // Сіверянський Літопис. – 2003. – № 5/6. – С. 109-116.

Горохова І.В.

ПРОБЛЕМА ІНТЕЛЕКТУ *У* СТРУКТУРІ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

Стаття присвячена проблемі тлумачення понять «Інтелект» та «Мислення»,дослідженню їх співвідношення з метою визначення смислового наповнення, вивченню фундаментальних праць з історії, філософії та психології.

На різних етапах розвитку людського суспільства (і насамперед – європейського) термін «інтелект» зазнає різного, інколи – діаметрально протилежного тлумачення: наприклад, у схоластів він вживається для позначення вищої пізнавальної здатності понадчуттєвого осягнення духовних сутностей на противагу розуму як більш низькій пізнавальній здатності. У Канта інтелект є здатністю утворювати поняття, а розум – здатністю творити метафізичні ідеї. У Гегеля інтелект – це здатність до абстрактно-аналітичного та діалектичного мислення [1:70].

Мислення й інтелект здавна вважають найважливішими й характерними рисами людини. Недарма для визначення виду сучасної людини використовують термін «*homo sapiens*» – людина розумна. Проте поняття «інтелект» можна осмислити і розкрити лише через висвітлення основних його параметрів, які, в свою чергу, отримують своє наповнення через інші поняття, що фігурують у працях філософів, психологів, юристів, філологів. Оскільки часто інтелект ототожнюють із розумом і мисленням, вважаємо розділити у своїй праці ці поняття та визначити їх взаємозв'язок.

Співвідношення понять «інтелект» / «розум» та «мислення» можна визначити такою аксіомою: останнє відображає *процес*, а перші є *інструментарієм* цього процесу. Інакше кажучи, індивідуальні та національні особливості інтелекту (розуму) визначають специфіку мислення як процесу.

Якщо зазначені поняття є взаємопов'язаними та характеризуються реверсним причинно-наслідковим зв'язком, необхідно розглянути детально кожне з виділених понять з метою визначення їх смислового наповнення, адже вербальне його вираження (лексеми та синтаксеми) неодмінно складатиме ЛСП.

Аналіз доцільно розпочати з поняття «мислення». яке можна позиціонувати як гіперонім лексем «інтелект» і «розум».

Мислення разом зі сприйняттям розглядають як вид пізнання, як процес створення моделі або образу уявлень про зовнішній і внутрішній світ особистості, його репрезентації. В сучасній психології існує класифікація цього процесу, здійснена за його формою, згідно з якою виділяємо такі три його види: 1) *наочно-дійове* (практично-дійове), 2) *образне* (наочно-образне) та 3) *словесно-логічне* (або поняттєве, вербальне, дискурсивне, теоретичне) – саме в такій послідовності вони розвиваються як у філогенезі (історично), так і в онтогенезі (в індивідуальному розвитку).

Мисленнєва задача при наочно-дійовому мисленні розв'язується безпосередню в процесі діяльності. Саме з цього виду почався розвиток мислення в людини (коли розумова діяльність ще не відокремилася від предметно-практичної). Слід зазначити, що походження інтелекту (та мислення в цілому) пов'язують із працею, а пізніше – із соціальною свідомістю, яка дозволила людині перейти від міфологічної до раціоналізованої картини світу (від Хаосу до Логосу) [1:69].

Дискурсивне, аналітичне (або логічне) мислення відрізняють від інтуїтивного за часовими ознаками (період протікання процесу), структурними (поділ на етапи) та рівнем усвідомленості протікання процесу (усвідомлення або не усвідомлення).

Безумовно, існують і інші класифікації, що ґрунтуються на інших принципах. Так, науковці нерідко розрізняють *теоретичне* і *практичне* мислення, або теоретичний і практичний інтелект. Ці види мислення виділяються за типом розв'язуваних задач і відповідних структурних і динамічних особливостей Практичне мислення спрямоване на вирішення практичних задач. Основна мета практичного мислення – підготовка фізичного перетворення дійсності: постановка мети, складання плану, проекту, схеми тощо. Інакше кажучи, йдеться про мисленнєвий акт, що дає практично ефективний результат. Відповідно, теоретичне мислення спрямоване не на досягнення практичного результату, а на пошуку теорій та ідей, подальший розвиток яких, можливо, і не буде втілено практично.

Вищезазначені класифікації лише на перший погляд (через схожість номінацій) є подібними. Насправді, принципи класифікацій – різні. Зрозуміло. що виділення інших принципів також є можливим – саме цьому завдячуємо наявності в науковій літературі і інших видів мислення (саногенного, позитивного, творчого тощо).

Наприклад, *саногенне* мислення є одним з ефективних засобів розв'язування психотравматичних проблем. Воно базується на усвідомленні та рефлексивному аналізі цих проблем, на свідомому аналізі власних емоцій та емоціогенних (стресогенних) факторів. Згідно з «принципом єдиного інтелекту» Б. М. Теплова, всі проблеми, які вирішує людина незалежно від їх специфіки, розв'язуються за допомогою єдиного інтелекту. Отже, саногенне мислення – це важливий компонент інтелекту людини, який відіграє принципову роль у розв'язанні її власних внутрішніх проблем [4].

Завдяки принципам *позитивного* мислення ніколи не буває пізно змінити уявлення про себе, створити цілісний позитивний образ власного "Я", і тоді життєві проблеми, в тому числі психотравматичні, узгоджуючись із цим новим образом, вирішуються без надмірних зусиль Однак для створення й підтримки позитивного образу власного «Я» необхідні такі риси інтелекту, як творче мислення й творча уява.

Існує думка, що будь-яке мислення є продуктивним, творчим процесом, завдяки якому завжди людина відкриває і прогнозує щось суттєво нове. Такої думки дотримується, зокрема, А. В. Брушлинський [2]. Його обгрунтування пов'язане з розумінням функції психічного як відображення безперервних змін зовнішнього світу, які неможливо заздалегідь і цілком передбачити. Отже, за ступенем новизни одержаного в процесі мисленнєвої діяльності продукту відносно вихідних знань суб'єкта розрізняємо мислення *творче* (або *продуктивне*) та мислення *репродуктивне*. Творче мислення разом із творчою уявою є психологічною основою людської творчості, джерело інновацій у всіх сферах діяльності людини.

Психологи стверджують, що всі вищезазначені види й типи мислення неодмінно співіснують в інтелекті дорослої людини, взаємодоповнюючи один одного. Залежно від конкретної мети діяльності й задачі, що розв'язується, той чи інший тип мислення може превалювати, переважати або в конкретний момент, або в певній професійній діяльності. Однак мислить *суб'єкт*, і всі задачі, які стоять перед ним, він вирішує завдяки своєму інтелектові.

«Принцип єдиного інтелекту» Б. М. Теплов формулює таким чином: «інтелект у людини єдиний і єдині основні механізми мислення, однак відрізняються форми мисленнєвої діяльності, оскільки відрізняються задачі, які стоять у тому або іншому випадку перед розумом людини» [4]. Принцип єдиного інтелекту має важливе значення для з'ясування сутності професійного мислення. Поняття «професійне мислення» широко застосовується в другій половині XX ст. у зв'язку з об'єктивною інтелектуалізацією праці, потребою у формуванні в професіонала (інженера, лікаря, вчителя, агронома, економіста та ін,) мислення, яке дає змогу оновлювати знання, підвищувати кваліфікацію, критично мислити й знаходити нові оригінальні засоби розв'язання професійних задач, добре орієнтуватися в потоці різноманітної інформації, переборювати «нештатні», екстремальні ситуації. Дуже важливою є здатність суб'єкта інтелектуально насичувати власні трудові процеси, тобто виділяти проблеми в трудовій діяльності та творчо їх розв'язувати. Останнє властиве новаторам, раціоналізаторам, винахідникам, котрі, як правило, бачать проблеми там, де їх не помічають інші професіонали.

Залежно від характеру діяльності відбувається подальша диференціація професійних типів мислення. Так, у художньому мисленні розрізняють мислення *музичне*, *сценічне*, *поетичне*, *композиційне* та ін. У галузі інженерно-технічної діяльності, де функціонує технічне мислення, воно реалізується і як *оперативне* мислення щодо керування великими системами, і як *конструктивне* мислення, і як *інженерне*. Виділяють також *юридичне*, *педагогічне*, *медичне* (*клінічне*) мислення тощо.

Професійне мислення – це інтелектуальна діяльність, спрямована на розв'язання професійних задач. Оскільки специфіка професійної діяльності зумовлена особливостями задач, що їх розв'язують різні спеціалісти, то якість професійної діяльності, або рівень професіоналізму, залежить від типу мислення.

Звісно, не секрет, що кожна людина мислить неповторно. Алгоритм її мислення індивідуальний, що дає підстави виділяти такі його індивідуальні особливості, як:

– *самостійність* – вміння людини ставити нові завдання й розв'язувати їх, не вдаючись до допомоги інших людей. Самостійність мислення ґрунтується на врахуванні знань і досвіду інших людей. Людина, якій властива ця якість, творчо підходить до пізнання дійсності, знаходить нові, власні шляхи і способи розв'язання пізнавальних та інших проблем;

– *критичність* – здатність людини не підпадати під вплив чужих думок, об'єктивно оцінювати позитивні та негативні аспекти явища чи факту, виявляючи цінне та помилкове в них. Людина з критичним розумом вимогливо оцінює свої думки, ретельно перевіряє рішення, зважає на всі аргументи, виявляючи тим самим самокритичне ставлення до своїх дій. Критичність мислення значною мірою залежить від життєвого досвіду людини, багатства та глибини її знань;

– *гнучкість* – уміння людини швидко змінювати свої дії при зміні ситуації, звільняючись від шаблонності набутих у попередньому досвіді способів і прийомів розв'язку аналогічних завдань. Гнучкість мислення виявляється в готовності швидко переключатися з одного способу розв'язку завдань на інший, змінювати тактику і стратегію їх розв'язку, знаходити нові нестандартні способи дій за змінених умов;

– *глибина* – уміння проникати в сутність складних питань, розкривати причини явищ, приховані за нашаруванням неістотних проявів, бачити проблему там, де її не помічають інші, передбачати можливі наслідки подій і процесів. Саме ця риса властива особистостям з глибоким розумом, які в простих, добре відомих фактах уміють помічати протиріччя й на цій підставі розкривати закономірності природи та суспільного життя;

– *широта* – здатність охопити широке коло питань в різних галузях. Широта мислення є показником ерудованості особистості, її інтелектуальної різнобічності;

– *послідовність* – уміння дотримуватися логічної наступності при висловлюванні суджень, їх обґрунтуванні. Послідовним можна назвати мислення людини, яка точно дотримується теми міркування, не відхиляється від неї, не перестрибує з однієї думки на іншу, не підміняє предмет міркування. Для послідовного мислення характерним є дотримання певних принципів розгляду питання, зрозумілість плану, відсутність протиріч і логічних помилок в аргументації думки, доказовість та об'єктивність у зроблених висновках;

– *швидкість* – здатність оперативно розібратися в складній ситуації, швидко обдумати правильне рішення і прийняти його. Швидкість мислення залежить від знань, міри сформованості мисленнєвих навичок, досвіду у відповідній сфері діяльності та рухливості нервових процесів.

Усі властивості мислення людини формуються і розвиваються в діяльності. Змістовна й відповідним чином організована діяльність сприяє всебічному розвиткові особистих мисленнєвих властивостей. Так як інтелект – це, як зазначалося, інструментарій мисленнєвої діяльності, зрозуміло, що переважна більшість характеристик останньої відноситься і до цього поняття. Тобто, характерним є вживання в науковій літературі таких словосполучень, як: *швидкість*, *послідовність*, *широта*, *глибина інтелекту*; *теоретичний*, *практичний інтелект* тощо.

Так, наприклад, практичний інтелект також пов'язують з вирішенням задач переважно з допомогою практичних дій, а не образних чи вербальних (навіть якщо останні певним чином присутні). Власне, йдеться про використання матеріальних і матеріалізованих засобів розв'язування задач (реальних об'єктів, засобів праці, знаково-символічних об'єктів – формул, алгоритмів, планів, креслень тощо) для виконання певних завдань.

Сьогодні під інтелектом розуміємо здатність свідомо виконувати *розумові дії*, такі як: систематизація, зіставлення, виокремлення, формування поняття, порівняння, поєднання, категоризація, організація, кількісний розрахунок, з'ясування причин і наслідків, характеризація, моделювання, пошук зв'язків та закономірностей, перебір варіантів, візуалізація, вербалізація, узагальнення, структурування, розбір, осмислення, позбавлення, регуляція і т.д. При цьому людина застосовує інтелект для обробки *наявної інформації*, наприклад, з метою побудови або вдосконалення розуміння, позиції, стратегії, методу, правила, комбінації, відношення, пояснення, рішення, плану чи цілі.

Інтелект пов'язаний з іншими внутрішніми властивостями людини, такими як сприйняття, пам'ять, мова, уява, самосвідомість, самоконтроль, характер, володіння тілом, творчість, інтуїція.

Інтелект найчастіше спрямовується на облаштування побуту і відпочинку, професійну діяльність, міжособистісні стосунки та самовдосконалення.

В повсякденному житті в сучасній розвинутій людині інтелект також проявляє себе у вигляді *внутрішніх відчуттів* і *образів мислення*, таких як відчуття реальності, часу, простору, себе, ритму, відповідальності, гумору, ситуації, прекрасного, небезпеки, захищеності, такту, комфорту, міри, справедливості, довіри, свободи, поваги, власної гідності та інших, і у вигляді аналітичного, образного, практичного, абстрактного, тактичного або стратегічного образу мислення.

За походженням інтелект є сконцентрованим досвідом, надбаним людиною впродовж життя і успадкованим від попередніх поколінь.

Отже, *інтеле́кт* (*ро́зум*) – сукупність розумових *здібностей*. За допомогою розуму людина: вчиться, тобто здобуває нові знання та удосконалює свої розумові здібності; розуміє мову та абстрактні ідеї; обдумує бажаний для неї результат (проблеми тощо) та складає план по його досягненню, а потім безпосередньо здійснює заплановане, роблячи висновки (як зі своєї діяльності, так і діяльності інших) та удосконалюючи свій *практичний* досвід [6].

У сучасній науці інтелект – це питома величина, різна для кожної людини, яка може змінюватися якісно (а деякі дослідники вважають, що і кількісно) залежно від внутрішніх (фізичних, духовних), так і від зовнішніх (культурних, соціальних) факторів (БСЭ, т. 10).

Термін «*інтелект*» (від *лат.* лексеми *intelectus – пізнання*, *розуміння*, *розсудок*, яка є перекладом грецького слова «*нус*» – *розум*) позначає вищу пізнавальну здатність мислення, яка відзначається активним творчим характером, порівняно з пасивно-чуттєвими формами пізнання. Призначення інтелекту – створити порядок із хаосу [1], а для цього людина повинна думати, мислити та осмислювати світ та своє місце в ньому. Таким чином, фіксуємо двовекторність інтелекту, перший з яких спрямований на зовнішній світ, а другий – на саму людину.

Звісно, існують і інші визначення поняття, наприклад: інтелект – це суб'єктивна здатність живих істот здійснювати доцільну орієнтовану діяльність, що виражається у пристосуванні до середовища та його творчій зміні. Інтелект дає можливість передбачати події – природні та соціальні, – щоб, діючи адекватно об'єктивним подіям, забезпечувати організму прогресуючий життєвий оптимізм. Інтелект протиставляється інстинктам та навичкам як здатність, що дозволяє вищим живим істотам активно досягати поставленої мети [9].

В історії, філософії та психології інтелект протиставлений чуттєвому рівню пізнання, або навпаки – змістове джерело інтелекту вбачається в діяльності органів чуття. На різних етапах розвитку людства вчені намагалися вирішити проблему «очищення» інтелекту від суб'єктивних деформацій (афектів та довільних дій (Ф. Бекон) [9]. Водночас підкреслювався вплив емоцій та волі на функціонування та змістове збагачення інтелекту (ідея Спінози про інтелектуальну любов до природи тощо). Спроби визначити інтелект як провідну психологічну здатність (відносно емоцій і волі) зумовилу появу нового психологічного напрямку – *інтелектуалізм*.

Порівняльні дослідження інтелекту тварин та людини сприяли розвитку загальної теорії інтелекту, виявленню його специфіки на різних еволюційних рівнях. Наразі в психології встановлено навіть генетичні рівні інтелекту – *наочно-дійовий*, *категоріально-абстрактний*, *практичний*.

Сьогодні інтелект досліджують як здатність і процес орієнтації в середовищі (ситуативні характеристики інтелекту), як спонукання до активності (мотиваційні характеристики), а також – його формування та прояви в певних операціях (дійові характеристики).

Водночас, у сучасній філософії та психології значно поширилися різні антиінтелектуальні напрями, які в процесі здійснення певної дії надають перевагу несвідомим потягам волі, інстинкту, інтуїції тощо. А у біхейвіоризмі та гештальтпсихології вчені не вбачають істотних відмінностей між інтелектом людини та тварини, зводячи структуру інтелекту до структури перцептивного процесу.

Досить відомою на сучасному етапі розвитку психології є теорія інтелекту Ж. П'яже, яка включає вчення про функцію інтелекту й про стадії його розвитку. Основні функції інтелекту, або функціональні інваріанти, — це організація й адаптація. Адаптація, у свою чергу, включає два взаємопов'язані процеси – асиміляцію та акомодацію. Асиміляція підкреслює відтворення

суб'єктом у його пізнавальній активності певних характеристик об'єкта пізнання: акомодація – це процес пристосування суб'єкта пізнання до вимог об'єктивної реальності. У процесі пізнавальної активності змінюється і сам суб'єкт пізнання, що здобуває пізнавальний досвід. Цей досвід П'яже називає пізнавальною структурою. Пізнавальні ж структури створюють схеми – послідовності актів поведінки, що взаємодіють між собою. Водночас, асиміляція й акомодація можуть перебувати в стані збалансованої або незбалансованої рівноваги [9].

Якщо інтелект – це здатність людини розв'язувати завдання і проблеми відповідної складності, то з можна говорити і про рівень розвитку інтелекту, який може бути низьким, середнім і високим (або початковим, низьким, середнім, досить високим і високим). Необхідно пам'ятати і про те, що інтелект залежить і від професійних навичків людини, адже особистість, яка вирізняється інтелектом у одній певній галузі (наприклад, фізиці), може бути зовсім безпорадною у життєвих ситуаціях. Або людина може успішно розв'язувати складні проблеми в галузі, наприклад механіки, і бути зовсім нездатною керувати науковим колективом чи приймати елементарні рішення в галузі фінансів. Тому доцільно говорити про інтелект *науковий, професійний, життєвий, сімейний, загальний, управлінський, політичний, соціальний* тощо.

Питання розмежування понять *розум* та *інтелект* сьогодні лишається відкритим: одні науковці стверджують, що інтелект є ширшим поняттям, адже воно містить *мудрість* особи, *рівень* її *мислення*, набуті *знання*, *ерудицію*, *компетенцію*, *інтуїцію*, *глибину осмислення* явищ, *уміння аналізувати* тощо. Тобто, інтелект, у розумінні прибічників такого погляду, відображає ступінь розумової обдарованості, творчий розвиток здібностей, вагомість розумових зусиль, систему розумових операцій і виступає, таким чином, здатністю людини керуватися розумом, почуттями, волею; абстрактно мислити й розв'язувати проблеми; раціонально пізнавати себе та навколишній світ, корегуючи суб'єктивне ставлення до зовнішніх чинників [9].

Безумовно інтелект пов'язаний з розумом, ототожнювати інтелект з розумом не слід. Проте прийняти думку про те, шо інлект є поняттям семантично ширшим за розум, вважаємо, немає підстав, адже з наведених ілюстрацій бачимо, що загалом, у науковій літературі інтелект визначають як "якісну характеристику розуму, своєрідним його критерієм" [9], тобто розум, як його сприймав І. Кант, є первинним, він даний людині від народження, в той час як інтелект здебільшого є результатом соціалізації особи [9], і прикладом цьому може слугувати наявність в українській мові поняття "інтелігентність", яке поєднує високий рівень загальної культури й освіченості. Інше поняття – «інтелектуальна людина» використовується насамперед для характеристики людини, яка здатна до здійснення процесів мислення.

Таким чином, інтелект – це здатність до мислення, а саме мислення – це процес, у якому інтелект реалізується. Інтелект має свої властивості (*абстрактність*, *розсудливість*, особливості *сприймання*, *памяті*, *мислення*, *уяви*, а також *творчість*, яка виявляється у практичному мисленні). Розкрити поняття "інтелект" допомагають і наявна *глибина пізнання*, *широта творчості*, *високий потенціал*, *свобода мислення*, *розвинені емоції* та *особиста активність*. Поняття «інтелект» відбиває надзвичайно важливі когнітивні характеристики людського буття, адже за його допомогою людина здатна осягти ідеальні параметри буття [1: 70], що наближує це поняття до іншого глобалізму – «мудрість».

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Андрос Є. І. Інтелект у структурі людського буття/Андрос Є. І.– 2010.*
2. *Брушлинский А.В. «Проблемы психологии субъекта». – М.: Институт психологии РАН, 1994. – 109 с.*
3. *Дружинин В.Н. Интеллект и продуктивность деятельности: модель «интеллектуального диапазона» / В.Н.Дружинин // Психологический журнал. – 1998. – Т.19. – № 2 – С.83-93.*
4. *Теплов Б.М. Проблемы индивидуальных различий. - М.: Изд-во АПН РСФСР, 1961.-С. 9-347.*
5. *Холодная М.А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования / М.А.Холодная. – [2-е изд.перераб.и доп.] – СПб: Питер, 2002. – 272 с.*
6. *http:/uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82.*
7. *http://www.psy-science.com.ua/Recommendation/rozdil1.htm.*
8. *http://lingvo.asu.ru/english/texts/philosophy/org01.html.*
9. *http://www.centernlp.ru/library/s55/nlp/drujinin.html?PHPSESSID=mhhjl9nrfla4p6csf7kslul802.*

УДК 373.5.015.31:159.953.5

Дзюбенко О. А.

КОМПОНЕНТИ ТА РІВНІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ ДО НАВЧАННЯ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ

Аннотация. В статье представлен анализ экспериментального исследования психологических особенностей адаптации младших подростков к обучению в основной школе, определены структурные компоненты и уровни социально-психологической адаптации учащихся пятых классов.

Аналіз концептуальних підходів до вивчення проблеми адаптації особистості, дозволив визначити, що адаптаційний процес позначається на всіх системах організму, починаючи від фізіологічних процесів до регуляції психічної діяльності [1; 2; 3]. Не зважаючи на використання в психологічній літературі таких понять як: психічна, психологічна, соціально-психологічна та соціальна адаптація, такий розподіл вважаємо дещо умовним. На нашу думку, найбільш вдалим для вивчення психологічних особливостей адаптації в умовах соціального середовища є термін соціально-психологічна адаптація. Соціально-психологічна адаптація хоч і пов'язана із феноменом пристосування до умов зовнішнього середовища, проте пристосувальною активністю не обмежується, а визначається особистісними адаптативними можливостями, які набуваються в процесі онтогенетичного розвитку, що зазначено у працях вітчизняних психологів-науковців (Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн). Так, О. Леонтьєв використовує поняття «присвоєння», що характеризує можливість пристосування та проявляється як розвиток людських здібностей та властивостей